گەشتێک بۆ گوندی شێخ مەموندی و کۆچەرانی دەشتی هەولێر

عەبدولرەقیب یووسف
(سلێمانی)

لە چەند سەرچاوەیەکدا ناوی زانای کورد (مەلا عەبدوڵڵا شێخ مەموندی)م بینیبوو، کە یەکێک لە زانا گەورەکانی سەدەی نۆزدەمە، ئیدی بە پێویستم زانی بچمە گوندی شێخ مەموندی و قوتابخانە و گۆڕەکەی ببینم، وا ڕێکەوت لە ٢٠٠٧/٣/٢دا چوومە ئەو گوندە و هەندێک شوێنەواریشم بینی و سەرم لە چەند کۆچەرێکی نزیک ئەو ناوچەیەش دا بۆ ئەوەی زانیاری لە بارەی ژیان و گوزەرانیانەوە تۆمار بکەم.

گوندی شێخ مەموندی، کە پێشی دەڵێن (شێخ مەمۆدی) گوندێکە دەکەوێتە نزیک کۆتایی دەشتی هەریرەوە لە باشووری ڕۆژهەڵاتەوە و لە ڕاستی (کەپکی حەمەد ئاغا) لە زنجیرە چیای شاخی هەریر، ئەو گوندە شوێنێکی تەختی هەیە و نزیکەی سەد و پەنجا ماڵ دەبێت و خەڵکی گوندەکە سەر بە خێڵی (شێخ مەموندی)ن کە دەبێژن ناوەکەی لە (شێخ مەحموود)ەوە هاتووە و خۆیان بە خۆشناو دەزانن و بە نژاد کۆچەر بوونە و هەر لە زووەوە بە هاوینان دەچوونە کوێستانەکانی ڕۆژهەڵاتی شاخی هەڵگورد و شاخی حاجی ئۆمەران، بەڵام هەندێکیان لە هاوینانیشدا هەر لەم گوندەدا ماونەتەوە، بە زستانانیش هەندێک لە شێخ مەموندی دەچوونە دۆڵی دوین و لە باشووری- (دوین)یش گوندێک بە ناوی (شێخ مەموندی) هەیە کە شوێنی زستانیان بووە، جگە لەوەش بۆ هەندێک شوێنی قەراغەکانی ڕۆژهەڵاتی دەشتی هەولێر دەچوون وەک مەلا ئۆمەر تا (مام چۆغان) نزیک بە کەسنەزان و ئێستەش لە چەند گوندێکی ئەوێ و لە کانی قرژاڵە و (ساتور)یش هەن.

لەم گەشتەدا بە کامیرای فۆتۆگراف و بە کامیرای ڤیدیۆییش وێنەی گوندەکە و گۆڕستان و شوێنەوارەکانی

که کوێخای گونده و تەمەنی نزیکەی حەفتا و دوو ساڵە و لە نەوەی ئەحمەد ئیبراهیم ئاغایە، ئەحمەد ئاغا گەورەی گوند بووە، لەگەڵ عەلی ئاغای برای و محەمەد پاشا ڕەواندوزی چووەتە شەڕی داسنیان (ئێزدییەکان)، حاجی گوتی لەو شەڕەدا عەلی بەگ داسنی بەدیل گیرا، بەڵام ئەحمەد ئاغا وتی کە خۆی بە دەستەوە دا (قلیچ)ێک (شمشێری ڕاستە و ڕاست)ی بە دەستەوە بوو کەس نەیوێرا شمشێرەکەی لێ وەربگرێت و بە محەمەد پاشایان وت عەلی بەگ زۆر ئازا و بەزەبرە و ئەگەر چەکی بکەین دەشێت هەندێکمان لێ بکوژێت، بەڵام فێڵێکمان بۆ دۆزییەوە و ڕووی وەرگێڕا و پەلامارمان دا و گرتمان. حاجی عەبدولڕەحمان وتی ناوی گەلی عەلی بەگ لە ناوی (عەلی بەگی داسنی)یەوە هاتووە کە لەوێ کوژراوە.

لەو دیدارەدا سوودم لە چەند کەسێک وەرگرت لەوانە: ئەحمەد محەمەد ئەمین مەلا عەبدوڵڵا ئەحمەدی مەلا عەبدوڵڵای گەورە واتە مەلا عەبدوڵڵای شێخ مەمودی و جەلال شێخە داور و حاتەم خدر و خالد خدر ئەحمەد و ئەحمەد حەمەد ئەحمەد و مەقسوود مەولوود عەبدوڵڵا و عەلی مەولوود عەبدوڵڵا و فاڕووق مەلوود عەبدوڵڵا و فەیسەڵ یوونس ئەحمەد. ئەوەی پێویستە بزانرێت ئەوەیە کە هەمزە حەسەن ئاغا پێش پەنجا ساڵ سەرۆکی خێڵەکە بووە، ئێستا نەوەکانی لە کانی قرژاڵەن و مەحموودی ڕەوشەن ئاغاش لە بنەماڵە ناودارەکانی شێخ مەمەوندی بووە و ئێستا هەندێک لە نەوەکانی لە دێی مەلا ئۆمەری نزیک هەولێر دەژین.

لە نێو دێیەکەدا گۆڕستانێکی کۆن هەیە و هەندێک کێلەبەردی درێژی (٢ مەتر)ی تێدایە و کێلەکانی بەنرخن و پێویستە بپارێزرێن و دیواریان لە دەور دروست بکرێت، لەم ڕووەشەوە دوو جار بە نووسین داوام لە پارێزگاری هەولێر کردووە کە بە خۆی خەڵکی ئەم گوندەیە بۆ ئەوەی دیوار لە دەوری ئەم گۆڕستانە دروست بکرێت، بەڵام تا ئێستا دروست نەکراوە.

مەلا عەبدوڵڵا

مەلا عەبدوڵڵا کوڕی ڕەمەزان لە زانا گەورەکانی سەدەی نۆزدەم بووە و زۆر ناودار و بەناوبانگ بووە، لە قوتابییەکانی مەلا ئەبوبەکری میرڕۆستەمی بووە، گوندی میرڕۆستەم، ئەو گوندە دەکەوێتە ڕۆژئاوای شێخ

گوندی شێخ مەموندی لە دەشتی هەولێر

پاشماوەی سەربازگەیەکی پاشای ئەشکانی لە گوندی شێخ مەموندی

گۆڕی مەلا عەبدوڵڵای شێخ مەموندی

گوندەکە و کۆچەرەکانم گرت. مزگەوت و قوتابخانەی مەلا عەبدوڵڵا دەکەونە بەشی ڕۆژئاوای گوندەکەوە، پاش ئەوەی لەلایەن ڕژێمی ڕووخاوی سەدامەوە وێران کرابوو ئێستە بە چیمەنتۆ ئاوەدان کراوەتەوە. لە گوندەکەدا دیدارم لەگەڵ هەندێک لە خەڵکەکەی سازکرد، لەوانە ئایشە حەسەن حوسێن (ساڵی ١٩٥٢) لەدایک بووە، لەگەڵ پوورە ئەسمەر عەلی حوسێن کە تەمەنی شەست ساڵ دەبوو، هەروەها حاجی عەبدولڕەحمان عەلی حوسێن

جۆڵلانەی مرادێ لەسەر گۆڕی شێخ ئەبووبەکر

کارێکی دەستکردی کۆچەرییەکانی خێڵی مام سار لە دەشتی هەریر

خێڵی مام سار لە دەشتی هەولێر

مەموندی لە ڕۆژئاوای ڕێگای شەقڵاوە - هەریر. مەلا عەبدوڵڵا کتێبی مامۆستای خۆی مەلا ئەبوبەکر (رسالة الوضع)ی ڕاڤەکردووە و لێکداوەتەوە و دانەیەکی دەستنووس لە ڕاڤەکەی لە کتێبخانە هەرە گەورەکەی میسر (دار الکتب)دا هەیە کە بەم شێوەیە دەست پێدەکات (الحمد لله تنزه بذاته وصفاته أن يتطرق إليه الفناء).

هەروەها مەلا عەبدوڵڵا کتێبی (بیان البیان)ی مامۆستای خۆی لێکداوەتەوە و یەک دانەی دەستنووس لە ڕاڤەکەی مەلا عەبدوڵڵا لە کتێبخانەی مۆزەخانەی بەغدا هەیە کە ژمارەی (١١٩٦٥)ە.(بیان البیان) بە (رسالة الإستعارة)یش ناسراوە کە هەردووکیان لە پرۆگرامی خوێندنی ئایینیدا لە کوردستانی باشوور و ڕۆژهەڵاتدا دەخوێنران. لە کتێبەکەی مێژوونووس زوبێر بیلال (علماء ومدارس أربيل) چاپی ١٩٨٤ لاپەڕە (١١٢) و (١١٣)دا باسی مەلا عەبدوڵڵا هەیە، مەلا عەبدوڵڵا لە دێیەکەی خۆی وانەی گوتووەتەوە و بێ گومان زۆر کەس هەن لای ئەو خوێندوویانە، لەوانە مەلا ئەمینی مەلا مستەفای بێتواتە کە کتێبی گەورەی (المطول) و بەشێک لە کتێبی (العقائد)ی جلال الدين دوانی لە لای وی خوێندووە، بەڵام وەک زۆربەی زۆری زانایانی کورد و وەک پێویست باسی ژیانی مەلا عەبدوڵڵا نەنووسراوە، ئەوەش لەبەر بایەخ نەدان بە مێژوونووسین لە کوردستان. قوتابخانەی شێخ مەمودی بەردەوام بووە و وانەی تێدا خوێنراوە و تا سەردەمی شۆڕشی کورد هەندێک مەلا لەم گوندەدا پەیدابوونە لەوانە: مەلا عەبدوڵڵا دوو کوڕی هەبووە بە ناوی ئەحمەد و مەلا ساڵح، نەوەکانی دەڵێن مەلا عەبدوڵڵا چووەتە ئەستەنبوڵ، یان بانگ کراوە، چونکە بابەتێکی زانستی هەبووە تەنیا ئەو توانیویەتی شی بکاتەوە. گۆڕەکەی مەلا عەبدوڵڵا لای گۆڕەکەی شێخ ئەبوبەکرەوەیە کە بە (شێخی سپی) ناسراوە لە باشوور و بەرانبەر بە گوندەکە، بەڵام ڕۆژ و ساڵی کۆچ کردنی نازانرێت و کێلی گۆڕەکەی هیچ نووسینێکی لەسەر نییە، کێلی مەلایەتی لەبەر سینگی گۆڕەکەیە و دوو کێلی نوێیە و لەچیمەنتۆ دروست کراون، دیوار لەدەوری گۆڕەکەی شێخی سپی هەیە و لە ناوەوە کراوەتە دوو بەشەوە و گۆڕی مەلا عەبدوڵڵا لە پێشەوەیە، واتە بەشی باکوور، گۆڕی شێخی سپی لە بەشی باشووردایە و پەڕۆی سەوز و سپی بە گۆڕەکەیەوە کراوە، هەروەها جۆڵلانەیەکی بچووک بە درێژایی (٢٩) سەنتیمەتر لەسەر گۆڕەکەیەتی کە لە ئاسن دروست کراوە. خەڵک بەردی موراد دەخەنە ناو جۆڵلانەکە بۆ ئەوەی نیازەکانیان بەدی بێت کە سێ بەردی بچووکە. ئەم جۆرە جۆڵلانە بچووکە لەسەر هەندێک گۆڕی پیاوچاکانی دیکەش لە هەندێک شوێندا هەیە. خەڵکی بەردی موراد بە دەستیش بە کێلی (شیخی سپی)یەوە دەلکێنن ئەگەر هاتوو بە کێلەکەوە نووسا و مایەوە ئەو

دەشتی هەولێر

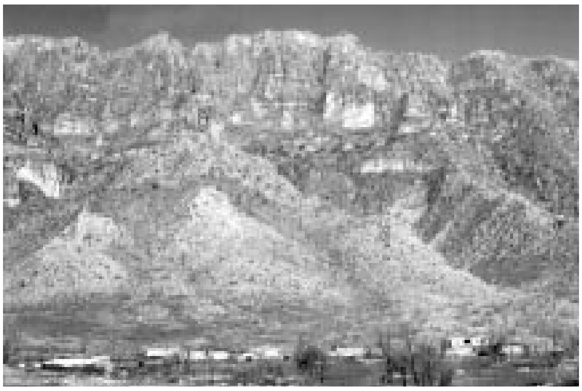

کەپکی حەمەد ئاغا

خانەوادەیەکی کۆچەری مام سار لە دەشتی هەریر

کات بە بڕوای خەڵکەکە نیازیان بەدی دێت. ئەم نەریتە لە زۆر شوێنی کوردستان هەیە وەک لای گۆڕی (فەرخ و ستی) لە دێی (داودان) نزیک ڕۆژهەڵاتی قەڵادزێ و گۆڕی (شێخ جامی) لە (گۆڕستانی کەکۆن)ی سەر گردی قشڵەی شاری کۆیە. بەردێکی دیکەی تایبەت بە نیاز بەدی هاتنیش هەر لەوێ هەیە خەڵک بەردی نیاز بەدی هاتنی پێوە دەکەن، لەسەر گۆڕەکەی شێخی سپی مەقەستێک هەیە، پرسیارم کرد ئەو مقەستە بۆ چییە؟ لەوەڵامدا گوتیان خەڵک هەندێک پەڕۆی سەر گۆڕەکەی پێ دەبڕن و بۆ نەخۆشی دەیبەنەوە بۆ ئەوەی پێی چاک ببنەوە، نزیک ئەم مەزارە جۆرە گوڵێکی زەرد هەبوو، پرسیارم لە ناوەکەی کرد، گوتیان پێی دەڵێن (گلیخا).

ئیسماعیل محەمەد ئەمین (لە ساڵی ١٩٦٦ لەدایک بووە) لە نەوەی مەلا عەبدوڵڵایە و برای ئەحمەدە لە گردی مەزارەکە درەختی چاندووە و جۆگەی ئاوی بۆ لای مەزارەکە ڕاکێشاوە، بەڵام بە داخەوە هەردوو چاوی لەدەست داوە، چونکە ساڵی ١٩٨٧ کاتێک لەگەڵ قادر شەقڵاوەیی بەسواری تراکتۆر بە شێوەیەکی نهێنی دەچوون لە گوندەکان ئازووقە بۆ پێشمەرگە کۆبکەنەوە، لە نزیک گوندی (سیساوە) مینێکی گەورەی تانک لەژێر تراکتۆرەکەیاندا دەتەقێتەوە و قادر شەقڵاوەیی شەهید دەبێت و ئیسماعیلیش بەسەختی بریندار دەبێت و لەو ڕووداوەدا هەردوو چاوی لەدەست دەدات، ئیسماعیل مرۆڤێکی ڕوح سووک و خۆشەویستی دێیەکەیە و چوست و چالاکە و گەنجەکان لە دەوری کۆ دەبنەوە و هەموویان پێکەوە لەگەڵی درەختیان لە قەد گردەکە چاندووە و جۆگەکەشیان لەگەڵی بۆ ڕاکێشاوە و لەو دوو کارەدا کاریان لەگەڵ کردووە.

لە ئەحمەدم پرسی (شێخی سپی) کە لای خەڵکی ئەو گوندانە بە شێخێکی پیرۆز دەژمێردرێت کێیە و چ کاتێک بووە، گوتیان نازانین بەڵام تەنیا ئەوەمان بیستووە کە پێش کات و سەردەمی مەلا عەبدوڵڵا بووە و لەگەڵ خوشکەکەیدا لە گوندی (باوکێ) لەناوچەی بارزانەوە هاتووە و خوشکەکەی لەناو بەفردا ڕەق بووەتەوە و گۆڕەکەی لەنزیک دێی (دەرەشێر)ی نزیک (بالیسان)ە و لای خەڵک پیرۆزە و نازانرێت ناوی چی بووە. شێخ ئەبوبەکری برای بەتەنیا هاتووەتە ئێرە و ژنی نەهێناوە و لێرە کۆچی دوایی کردووە. پرسیارم لە بەڕێز فاخر عەلی بەرپرسی ڕۆشنبیری (بلێ)ی لای بارزان کرد کە مەڵبەندی شارۆچکەی (بلێ)یە، گوتی گوندی (بابکێ) بەرانبەر بە گوندی (پیران)ی لای (مێرگەسوور)ی سەر بە ناوچەی (بارزان)ە و خەڵکەکەی (شێخ زادە)ن، کە پشت بە پشت مەلا و شێخ بوونە.

سەربازگەی ئەشکانی

ئەحمەد محەمەد ئەمین کە مرۆڤێکی وریایە و زۆر

سوودم لەزانیارییەکانی وەرگرتووە و ناوە ناوە پرسیاری لێدەکەم، لەبارەی ناوچەی هەریر و ڕەواندزەوە گوتی شوێنەواری شارێکی کۆن لە ڕۆژهەڵاتی گوندەکەوە هەیە و هات و پێشانی دام، کە خەڵکی گوندی شێخ مەموندی هەندێکیان بۆ کشتوکاڵ بەکارهێناوە و هەندێکی لێ ماوەتەوە، ئەو شارە لەبەردی گەورە دروست کراوە و دیوارەکانی ئەستوور بوونە و هەندێکیان لە دوو مەتر پانتر بوونە و ئێستەش دیوارێکی درێژ ماوەتەوە کە بەشێک لە شوورەیەک بووە. لە نێو هەر کۆمەڵە شوێنێکی وەک شوێنی هۆدەکان گۆڕەپانێک هەیە کە شوێنی کۆبوونەوە و مەشقکردنی سەربازان بووە. لەنێو سەربازگەکەدا چەند ئاگردانی ئایینی و چرای بەردینی (ستێرک - فەنەر) هەیە.

ئاگردانێکیش هەیە پێی دەڵێن (ئافر)ی ئەسپی (پاشای کۆرە)یە، واتە محەمەد پاشا ڕەواندزی بە قەوارەی (٦٢ × ٤٠) و بە قووڵایی (٣٠) سەنتیمەترە، بەردی ئاگردانەکە بە چوار سووچ داتاشراوە، بەڵام سووچەکان بەقەد یەکدی نین و درێژترین شوێن لەنێوان دوو سووچدا (١) مەترە. ئەمە بە ئاگردانی ئایینی میترایی و ئەو شوێنە بە پەرستگەی سەربەتاڵی سەربازان دەزانم کە لەنێو سەربازگەکانی ئەشکانی (فرثی)دا پەرستگەی لەم جۆرە هەبووە. ئەم سەربازگەیە لە ڕۆژهەڵاتەوە گەیشتووەتە ژێر شاخەکە کە زۆر بڵند نییە و پێی دەڵێن (گەرووی ئەسحابەی نێو ڕەزان). لەو کاتەدا شوانێکی لاو بەناوی محێدین سەبغە ڕەسوول لێمان نزیک بووەوە و گوتی بەو گەرووە دەڵێن (گەرووی ئیبراهیم ماران) و (گەرووی ئەسحابەی ئیبراهیم ماران)، هەردووکیشیان گوتیان لەسەر گەرووەکە بناغەی زۆر هەن، هەروەها شوورە و گۆڕستانیش لەوێ هەن، لە گەرووەکە کانییەک هەیە پێی دەڵێن (کانی کوروسک). محێدین گوتی لە تەنیشت ڕۆژئاوای گەرووەکە ئەشکەوتێک هەیە، دەمەکەی گەورە نییە و لە ناوەوە زۆر فرەوان نییە و پێچی هەیە، واتە ڕاستە و ڕاست نییە، مرۆڤ لەم سەرەوە دەچێتە ناوییەوە و لەو سەرەوە دەردەچێت و دوومەتر درێژە و لە ناوەوە زۆر لووسە و ئاگردانێکی لە تەنیشتەوەیە نیو بەرمیل ئاو دەگرێت. بەداخەوە کاتی ئەوەم نەبوو بچمە گەرووەکە و ببینم، بەڵام بە پێی وەسفەکەی لە شێوەی (بەرێ خەندەقۆقێ)یە لە(سەری گری) لە نێو شاری ئاکرێ، کە ئەگەر یەکێک کۆخە ڕەشەی هەبوایە لەم سەری کونەکەوە دەچوو و لەو سەرییەوە دەردەچوو بۆ ئەوەی نەخۆشییەکەی چاک بێتەوە. بەرێ خەندەقۆقێ پەرستگەیەکی میترایی و شوێنێکی پیرۆز بووە و تا ئەمڕۆ لە ئاکرێ بە پیرۆزی ماوە. جا بەدووری نازانم ئەم شوێنەی (گەرووی ئەسحابە ئیبراهیم ماران)ەیش شوێنێکی پیرۆزی وەک بەرێ خەندەقۆقێ بووبێت. هەندێک شوێنی دیکەی (میترایی)م بینیوە وەک کونێک بوونە لە شاخەبەرد، بێ ئەوەی سەرەکەی دەرچووبێت و بە هۆی بەکارهێنانەوە لەنێو شوێنی پەرستگەکەدا لووس بووە.

لە گەلی عەلی بەگ نزیک زینەتیر ئەشکەوت و

بناغەیەک هەیە، هەروەها لە گۆڕەپانی ژێر زینەتیر لای (گۆڕستانی ئەسحابە) و (گەلی چاک) کە ڕێگەکە بۆ لای (چیای نیشاوە) دەچێت، بناغە هەن. ئەم شوێنەی کە کاک ئەحمەد پیشانی دام و شوێنەوارەکانی گەرووەکە و شوێنەوارەکانی ژێر کەپکی حەمەد ئاغا کە کاک ئەحمەد گوتی لە ژێر کەپکەکە شار هەبووە تا هەریر، هەمووبان سەربازگەی (فەرهادی دووەمی ئەشکانی)ن خاوەنی پەیکەری هەریر، وەک سەربازگەکانی شاخی ڕاسەری شاری هەریر کە وێنەی هەموویانم گرتوون، سەربازگەکان یەک لە دوای یەک تا سەر زێی گەورە بە درێژایی پەنجا کیلۆمەتر هەن، کە ساڵی (١٢٩)ی پێش زایین فەرهادی دووەم پاش شکستی پادشای سلووکی (ئەنتیۆخۆسی حەوتەم) لە هەمەدانەوە بە هێزێکی گەورەوە دوای کەوت و نزیک زێی گەورە شەڕێکی گەورەیان لە نێواندا قەوما و فەرهاد شکا، بەڵام کاتێک هێزەکەی ئەنتیۆخۆس کە ژمارەیان سێ سەد هەزار کەس دەبوون لەوبەری زێ بوون تا ئاکرێ و شووشێ پەرتوبلاو ببوونەوە، فەرهاد توانی بە پێی فێڵێکی سەربازی لە زێ بپەڕێتەوە و پەلاماری هێزەکەی ئەنتیۆخۆس بدات و تەفروتونای بکات و ئەنتیۆخۆس بکوژێت. بە بۆچوونی من ئەنتیۆخۆس لە (مەیدانی داوەتان) لە قەڵای ئاکرێ کوژراوە و (هوریا - هیرکانووسن)ی جوولەکە لە فەرمانده گەورەکانی ئەنتیۆخۆس بووە و لە قەڵای شووشێ کوژراوە، بەڵام شوێنی ئەو شەڕەی دوایی لای مێژوونووسانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بزرە و بە هۆی بەڵگە شوێنەوارییەکانەوە بە شوێنی شەڕەکەم زانی، ئەمەشم بەهاری ساڵی ٢٠٠٨دا لە یادداشتێکدا بۆ یۆنسکۆ نووسیوە.

زۆر بە وردی ئەم ناوچەیە و ناوچەی بناری (زنجیرە چیای ئاکرێ)م لە (زێ)وە تا (ڕووباری خازر) پشکنیوە و بە ڕادەی چەند بەرگ کتێبێک زانیاری مەیدانیم لەبارەیانەوە نووسیوە. مێژوونووسان و شوێنەوارناسانی عێراق زانیارییان لەبارەی ئەم شوێنەوارانەوە نەبووە، کە لە دەریایەک شوێنەوار و زانیاری پێکدێن.

هۆبەکانی کۆچەر

لە بەشی باشووری ڕۆژهەڵاتی بناری زنجیرە چیای (بەنێ هەریر) کە بە گشتی دەبێتە بناری (کەپکی حەمەد ئاغا) کە بەشێکی هەرە بەرز و سەختی زنجیرە چیای ناوبراوە، چەند هۆبەیەکی کۆچەران واتە (هۆز)، هەبوون، لە باشووری ڕۆژهەڵات هۆبەی کۆچەرانی شێخ مەموندی هەبوو، ئەوانەی دیکە هۆبەکانی هۆزی (هەرووتی) بوون، هەڵبەت دێیەکانی هەرووت لە باشوور و باکووری (بەنێ هەریر) هەن، لە هەندێک سەرچاوەی سەدەکانی ناوەڕاستدا ناوی (هەرات) بەرانبەر بە ناوی شاری هەریر بەکارهێنراوە، ئەو ناوەش لە ناوی هۆزی (هەرووتی)یەوە هاتووە، چونکە هەم لەناو شاردا هەرووتی زۆر بوون و هەم گوندەکانیان نزیکی هەریر بوون وەک گوندی (خرواتان) کە دەکەوێتە تەنیشت باشووری ڕۆژهەڵاتی شارەکەوە.

سێ هۆبەی (مام سار) کە تیرەیەکی هۆزی (سورچی)یە لە بناری ئەم شاخە هەیە، ئەو کۆچەرانە لەم ساڵانەی دواییەدا فێربوون لە جیاتی (ڕەشماڵ - کون - دەوار) نایلۆن بۆ دانیشتنی خۆیان و بۆ ئاژەڵەکانیان بەکاربهێنن، ئەویش لەبەر ئەوەی هەڵگرتن و هەڵدانەوەی نایلۆن سووکترە و دڵۆپە ناکات و بە ئاگرێکی کەم گەرم دەبێت، بە پێچەوانەی (ڕەشماڵ)ەوە کە ئەگەرچی ڕەشماڵ لە مووی بزن دروست دەکرێت و ڕستن و چنینی ماندووبوونێکی زۆری دەوێت، بەڵام لەگەڵ ئەو خەسڵەتانەی نایلۆن، ئەوە ڕەشماڵ جوانتر و پەسەندترە. کۆچەرەکان فێربوون لە هەوارگەکانی زستانیان خانووش دروست بکەن، ئەگەرچی ئێستا کۆچەرەکان کەمتر بوونە و ڕەنگە لەسەدەی نۆزدەم و هەژدەم و پێشتریش کۆچەری کورد لە (کرمانج - گۆران)ی دانیشتووی گوندەکان زۆرتر بووبن. لە کوردستانی باشوور کۆچەر بە هۆی بەرپابوونی شۆڕشی (١١ی ئەیلوولی ١٩٦١) و شەڕ و بۆردومانی ناوچەکانی کوردستان لەلایەن فڕۆکە و تۆپبارانی تۆپەکانی ڕژێمی عێراقەوە و ئەو زیانانەی لە کۆچەران

دەکەوت و ڕاگواستنیان بۆ کۆمەڵگە زۆرەملێیەکان لە هەشتاکاندا وای کردبێت کە ژمارەیان کەم ببێتەوە، دوای ڕاپەڕینی ١٩٩١، ئەم جار نۆرەی تۆپبارانی ئێران و بۆردومانی فڕۆکەکانی تورکیا بۆ سەر ناوچەکانی سەر سنوور و کوێستانەکانی بەسەردا هات و ژیان و گوزەران لە کۆچەرەکان تێکدرا و شێوا، بۆیە زۆربەیان لە شار و گوندەکاندا نیشتەجێ و جێگیر بوون.

ڕۆژی ٢ی ئاداری ٢٠٠٧ لە گوندی (شێخ مەموندی)یانەوە چووم بۆ هۆبەی کۆچەرانی شێخ مەموندی لە ڕۆژهەڵاتی گوند، لەوێشەوە بەرەو باکووری ڕۆژئاوا چووین بۆ هۆبەی حاجی مستەفا ئەحمەد لەتیرەی (مام سار)ی سورچی لە ژێر کەپکی حەمەد ئاغا. لەوێ پرسیاری ژمارەی ماڵەکانم لەقەرەنی مستەفا ئەحمەد-ی تەمەن (٣٥) ساڵ و سەفین عەلی تەمەن نزیکەی (٢٠) ساڵ کرد، ئەوانیش گوتیان حەوتە و ژمارەی کۆچەرانی (مام سار)یش (٦٠ - ٧٠) ماڵە و نەخۆشیمان لەناودا کەمە و لە خەڵکی شار و دێیەکان لەش ساغترین و کەسمان خوێندەوار نین و هەموومان لە ٢٣ی مانگی ئاداردا دەست بەبارکردن دەکەین و لە ڕێگەی (زینەتیر)ی ڕۆژهەڵاتی ئەم شوێنە و ڕۆژهەڵاتی کەپکی حەمەد ئاغاوە بەرەو کوێستان دەچین و دەچینە پشتی شاخ و ناو دۆڵی بالیسان و گوندەکانی خەتێ و سەرۆ گوندی ئالانی دۆڵی ئالان و بە شاخی بێجاندا هەڵدەگەڕێین و دەچینە سەر شاخ و بۆ شاری ڕەواندز شۆڕ دەبینەوە، تا پەنجاکانی سەدەی بیستەمیش بە ناو شاری ڕەواندزدا بەرەو ڕێگەی دۆڵی باڵەکایەتی تێدەپەڕین، هەندێک لە کۆچەرانی خەیلانی و هەرکی ناوچەی (گەردی)یش لەم ڕێگەیەوە دەچوون بۆ کوێستان. هەروەها قەرەنی و سەفین گوتیان(بۆ کوێستانەکانی شاخی پشت حاجی ئۆمەران و ڕۆژهەڵاتی هەڵگورد (٢٧٨٠م بەرزە) دەچین کە سنووری نێوان عێراق و ئێرانە، لە هەوارگەکانی (بەردەسووراو و بەردەسپیاو و بارزین و کانی خوا و کانی مام جەلال و مێرگە چەکۆ).

کۆچەرانی خۆشناویش وەک کۆچەرانی گەرەوانی سەرۆ و گەرەوانی ژێری دەچنە هەوارەکانی هەمان شاخ. ئێستا کە دەچنە کوێستان، شوانەکان مەڕ و ماڵات بە پێ دەبەن و ماڵەکان بە ئۆتۆمبێل دەبەن، لەبەر ئەوەی وڵاغیان کەم بووەتەوە، جگە لەوەش حکوومەتی هەرێمی کوردستان لە بیری ژێر زەوییەوە ئاوی بە بۆڕی بۆ ڕاکێشاون و

کارەباشی بۆ دابین کردوون و باری ژیانیان خۆش بووە و وەک شار تەلەفزیۆنیان هەیە و هەندێکیشیان بە چیمەنتۆ خانوویان دروست کردووە. ئەم هۆبەیەش وەک هۆبەکانی دیکە مەڕ و بزن و مانگا و ماڵاتێکی زۆریان هەبوو لەگەڵ ئەسپ و ماین و هێستر و گوێ درێژ.

چۆنیەتی دروستکردنی چیغ

حەلیمە قادر کەریم (کە لە وێنەکەدا لە دەستە ڕاستەوەیە) و سەبریە هەمزە ڕەجەب (لە دەستە چەپەوەیە) (چیغ)یان لە قامیش دروست دەکرد، ئەو قامیشەش لە قەراغی زێی گەورە دەهێنن، چیغەکە لە قامیش و لە دەزووی ڕەنگاوڕەنگ و بە هۆی دارێکی ئەستوورەوە کە لەسەر دوو کۆڵەکە دایدەنێن و لە هەردوو لاوە بە ڕیزە بەردێکییەوە گرێ دەدەن و لەکاتی کارکردندا بەردەکان دوو دوو ئەم دیوو ئەو دیو پێ دەکەن و بەم شێوەیە قامیشەکان یەک بە یەک بە یەکدییەوە گرێ دەدەن و نەخشیش دروست دەکەن. دوو ئافرەت هەر چیغێک بە سێ ڕۆژ و دانێک تەواو دەکەن.

چیغ پێویستییەکە لە پێویستییەکانی کۆچەر و کاتێک ڕەشماڵ هەڵدەدەن و بە سنگەکانییەوە گرێ دەدەن و دەبەستن، لە رووی ناوەوە لە جیاتی دیوار و کەڵەکە بەرد چیغ دادەنێن، بەڵام ڕۆژی ٢٠٠٨/٨/٢٩ کە چووم بۆ (مێرگەشێ) لە کوێستانی کێلەشین کۆچەرەکانم بینی لە جیاتی چیغ دیواری زۆر جوانیان دروست کردبوو کە پێی دەڵێن (خەڕ). چیغ وەک پەردە وایە بۆ ئەوەی ئەوانەی لە ژێر ڕەشماڵەکەدان لە دەرەوە نەبینرێن، جاری وا هەیە کە چیغ بە شێوەیەکی هونەری بەرز بە چەندین جۆرە نەخشی کوردی دەڕازێننەوە، جوانترین چیغم بینیبێت لە دەستکردی (ڕابیعە ڕەسووڵ مەلا زادە) بووە کە لە کۆچەرەکانی (ئاکۆ)یە لە کوێستانی شاخی (کۆدۆ)ی

باشووری حاجی ئۆمەران.

ژنە کۆچەر دەست ڕەنگینە، ئەگەر بچین مۆزەخانەی چنین و ڕستنی کاک لۆلان (قاسم مستەفا) لە قەڵای هەولێر ببینین، ئەوە جوانترین دەستکردی ژنەکۆچەر دەبینین وەک لانکۆڵەی منداڵ کە زۆر بەهادار و بەنرخە. لەبەر ئەوەی ژنەکۆچەر لە سروشتێکی واڵای فرەواندا دەژیت، بۆیە وەک پیاو سەربەستە و زۆر لە ژنەکوردی لادێ و شار سەربەستترە، چونکە کە دەمویست وێنەیان بگرم بە خۆیان دەهاتنە بەردەم کامیراکە و دەیانگوت وێنەمان بگرە. هەڵبەت کۆچەرانی ئێستا بە بەراورد لەگەڵ کۆچەرانی جاران پێشکەوتوون، مافوور و بەڕەی جوان و پاک لە ناو ڕەشماڵ و خێوەتەکانیان ڕادەخەن و ماڵەکەی کاک عەزیز لە ماڵی شار جوانتر دەهاتە بەرچاو کە مرۆڤ لە دیتنی تێر نەدەبوو. تەنانەت ناوی کچێکی کاک عەزیز بەبەراورد لەگەڵ ناوی کچ و ژنەکانی دیکە زۆر جوان بوو ئەویش ناوی (زلڤان) بوو، ناوی ئەوانی دیکە خانزاد و بێریڤان و لەیلا بوو.

کاتێک ماڵئاواییم لە ماڵی کاک عەزیز کرد بەرەو هۆبەی یوونس ڕەجەبی مام سار بەرێ کەوتم و لەوێوەیش بەرەو هۆبەی حەسەنی مام ڕەسووڵ چووم کە حەسەن و تاجدین و تانجۆ و مامەند و کاوێس و کاروان هەموویان کوڕی (مام ڕەسووڵ نەبی عەبدوڵڵا)ی مام سارن، گەورەکەیان حەسەنە کە پێی ڕاگەیاندم و گوتی ناوم (حەسەنە شێتە). حەسەن پیاوێکی کەڵەگەت و دەموچاو پان بوو. ئەو کۆچەرانە بە ژیان و بە مەڕ و ماڵاتەکانیان بەختەوەر بوون، زۆریان حەز لە بزنی مەرەزی سوور و کارەکانیان بوو، کاتێک ویستم وێنەیان بگرم کاریلەکانیان هەڵدەگرت تا لە وێنەکەدا لەگەڵیان دەربچن. هەڵبەت ڕێگەی قیرنەکرا و دەگاتە ناوچەکانی ئەم کۆچەرانە و هەندێکیشیان ئۆتۆمبێلیان هەیە، تا خۆرئاوابوون لای ئەم هۆبەیە مامەوە و دواتر بەرەو هەولێر بەڕی کەوتم.

گوندی شێخ مەموندی و شۆڕشی کورد

ڕۆڵی خەڵکی گوندی شێخ مەموندی لە شۆڕشی سی ساڵەی کورددا زۆر بووە، ئەوەبوو لە ساڵی ١٩٧٤دا بیست و حەوت پێشمەرگەی ئازای هەبوو لەوانە: ئەحمەد و ئیبراهیم کوڕانی محەمەد ئەمین و لە نەوەی مەلا عەبدوڵڵا و سابیر عەلی حوسێن برای کوێخا عەبدولڕەحمان کە سەرلق بوو، زۆر ئازا بوو، سێ جار بریندار ببوو، جارێک لە کەپکی حەمەد ئاغا بریندار ببوو، پاش تێکچوونی وتووێژی نێوان شۆڕش و حکوومەتی بەغدا لە ساڵی ١٩٧٤ هێزەکانی حکوومەت نزیکەی بیست جار لە شاخی سپیلکەوە هێرشیان بۆ سەر پێشمەرگەکان برد لە شاخی هەریر، چونکە لە ساڵانی وتووێژی ١٩٧٠ - ١٩٧٤ لە سپیلکەوە ڕێگەیان بردبووە سەر شاخی هەریر و تا شاخی کەپکی حەمەد ئاغا پاشەکشێیان بە پێشمەرگە کردبوو، ڕۆژێکیان لیوایەکی سوپا بە پشتگیری هەشت فڕۆکەی جەنگی جۆری (سیخۆی)ی ڕووسی لەلای ڕاستی شێخ مەموندیانەوە هێرشیان هێنایە سەر کەپکی حەمەد ئاغا، پێشمەرگە پاشەکشێیان کردبوو، لەو کاتەدا پێشمەرگەی قارەمان (ڕەزا شیرەیی) کە (ئاڕ پی جی) پێبوو، تەنیا یەک گوللەی مابوو، چەند پێشمەرگەیەک لە دەوری مابوون کە هەموویان هەشت کەس بوون، ئەو گوللەیەی ئاراستەی تانکێک کردبوو زنجیرەکەی پساندبوو و پەکی خستبوو، ئەمەش وای کردبوو سەرباز و جاشەکان بشڵەژێن و سابیر و ئیبراهیم و عومەر باویا و سمایلی خەڵکی مەلەکا هێرش ببەنە سەر تانک و هێزەکانی حکوومەت و توانیان هێزەکە تێک بشکێنن و ئیبراهیم چووبووە ناو تانکەکە تا چەک و تەقەمەنی ناو تانکەکە بهێنێت کە تەنیا یەک سەربازی تێدا مابوو، سابیریش چووبووە سەر تانکەکە تا دۆشکەکەی بسووڕێنێت و تەقە لە سەرباز و جاشەکان بکات، لەو کاتەدا پێشمەرگە (خدر شکەفتی) کە خەڵکی دێی (شکەفتی)ی ڕۆژئاوای هەریر بوو، لەبەر ئەوەی ئازابوو دۆشکەی قورسی ڕووسی پێدرابوو، سابیری نەناسی و وای زانی جاشە و تەقەی لێکرد و قاچی بریندار کرد. بەم شێوەیە ئەم چەند قارەمانە توانییان بە گوللەی ئاڕ پی جی (ڕەزا شێرەیی) ئەو هێزە زۆرەی حکوومەت بشکێنن و کۆتایی بە هێرشەکانی سوپای حکوومەت بهێنن، بەڵام زۆربەی سەر شاخی هەریر هەر بە دەستی هێزەکانی سوپاوە مابوون. ئەم داستانەمان لە زاری ئیبراهیم و ئەحمەد و کوێخا عەبدولڕەحمان و هەندێکی دیکەوە بیست. مخابن سابیر ساڵی ١٩٩٦ لە شەڕی براکوژی لە قەڵادزێ شەهیدبوو، سیامەندی کوڕیشی لە شەڕی براکوژی لە هەولێر شەهیدبوو.

گوندی شێخ مەموندیان ئەم شەهیدانەیشی هەیە: قادر نەبی و هەڤاڵ ئیبراهیم مستەفا کە لە ساڵی ١٩٨٦ لە شەڕێکدا لای زینەتیر شەهید بوو، هەروەها شەهید ئیسماعیل ئەحمەد و قادر عەبدوڵڵا ئەحمەد کە بە کاری نهێنی حزبی چووبووە گوندی (بەحرکە)ی نزیک هەولێر و ساڵی ١٩٧٤دا لەوێ شەهید کرابوو.